

La mort d'Ivan Ilitx

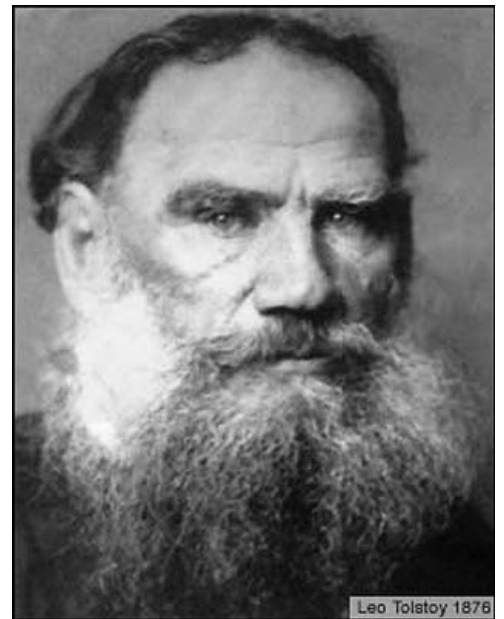
Carles Montpart Tura

Lev Tolstoi és sens dubte un dels escriptors russos més universals, especialment per la monumentalitat i qualitat de les seves dues grans novel·les: Guerra i Pau i Anna Karèнина. Avui dediquem aquest espai mensual, però, a repassar la seva biografia i a recordar una altra obra seva que també ha esdevingut un clàssic: La mort d'Ivan Ilitx.

M Origen aristocràtic. Viatges per Europa

Lev Nikolàievitx Tolstoi (Iasnàia Poliana 1828 – 1910) era el quart dels cinc fills d'una família aristocràtica de la regió de Tula. Com que els seus pares van morir quan tenia nou anys, el van criar uns parents que li van donar una educació particular acurada, pròpia del seu origen social privilegiat. Va estudiar Dret, àrab i turc a la universitat de Kazan amb la intenció d'exercir de diplomàtic, però no va acabar els estudis i els professors van dir d'ell que «no vol ni pot aprendre». Va tornar a Iasnàia Poliana i el 1851 va passar gran part del temps a Moscou i a Sant Petersburg. Després de contreure enormes deutes de joc, va acompanyar un dels seus germans grans al Caucas i va participar com a voluntari de l'exèrcit rus a la Guerra de Crimea. En aquella època és quan comença a escriure.

L'evolució que el va fer passar de la personalitat dissoluta i despreocupada dels anys joves a l'anarquista espiritual i no violent dels darrers anys es va començar a gestar durant dos viatges —un el 1857 i l'altre entre 1860 i 1861— que va fer per Europa per tal d'eludir el clima sufocant de repressió política que hi havia a Rússia. Durant la visita de 1857, Tolstoi va assistir a una execució pública a París. L'experiència va resultar traumàtica i el va marcar per sempre, com es pot intuir llegint el que va escriure al seu amic V. P. Botkin: "La veritat és que l'Estat és una conspiració pensada no només per explotar sinó sobretot per corrompre els ciutadans... D'ara endavant, no penso servir cap govern enlloc".

Lev Tolstoi

L'itinerari europeu del 1860-61 va anar donant forma a la seva evolució literària i política. Va conèixer Victor Hugo i en va lloar *Els miserables*, aleshores tot just acabada. En el tractament literari de l'evocació d'escenes de batalla a *Guerra i pau* es pot detectar una influència del mateix motiu en la novel·la de l'escriptor francès.

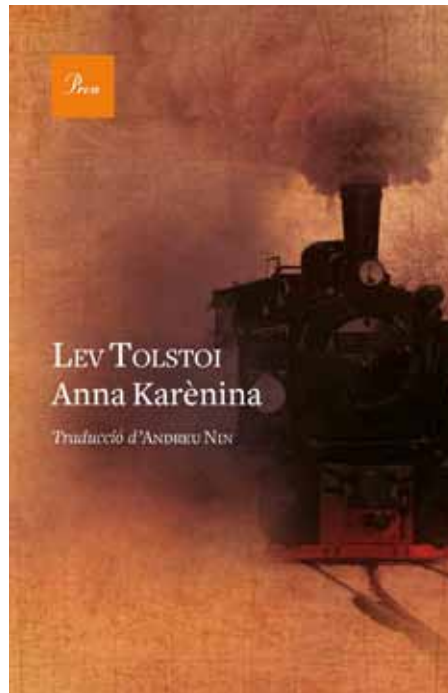
Pel que fa a la filosofia política, va ser determinant conèixer l'anarquista francès Pierre-Joseph Proudhon, a qui va visitar el març de 1861 a Brussel·les, on vivia exiliat i amb un nom fals. Els dos homes van repassar l'obra de Proudhon *La Guerre et la Paix*, que estava a punt de publicar-se, i el títol de la qual ressonarà posteriorment en l'obra mestra de Tolstoi. També van

parlar, entre d'altres qüestions, d'educació. Tolstoi va escriure en un dels seus quaderns: "Si explico aquesta conversa amb Proudhon, és per mostrar que, segons la meva experiència personal, era l'únic home que va entendre la importància de l'educació i de la impremta en els nostres temps".

Retorn a Rússia

Tolstoi va tornar làsnaia Poliana amb molt d'entusiasme i hi va fundar tretze escoles per als fills dels criats. El 1862 va descriure els innovadors principis llibertaris que les regien en un assaig titulat *L'escola de làsnaia Poliana*. Els experiments educatius de Tolstoi, però, van tenir una vida curta per culpa de l'assetjament de la policia secreta tsarista. Tanmateix, l'escola de làsnaia Poliana constitueix el primer exemple d'aplicació d'una teoria coherent de l'ensenyament llibertari.

L'any 1862 Tolstoi es va casar amb Sòfia Andréievna Bers, 16 anys més jove, amb qui va tenir tretze fills, cinc dels quals van morir durant la infantesa. El matrimoni amb Sòfia Bers va quedar marcat des del principi quan, el dia abans del casament, Tolstoi va mostrar els seus diaris a la seva promesa, on explicava amb detall les relacions sexuals amb els servents i el fet que una de les serventes de la seva hisenda li havia donat un fill; per tant, la relació quedà marcada des del principi per la manca de passió sexual i una certa dosi d'insensibilitat emocional. Tanmateix, els primers anys del matrimoni van ser prou feliços i van permetre a Tolstoi la llibertat suficient per escriure *Guerra i pau* i *Anna Karènia*. En canvi, els darrers anys van ser molt tristos i difícils perquè la relació amb Sofia es va deteriorar a mesura que l'autor es

radicalitzava en les seves creences, fins al punt que va voler refusar la riquesa heretada i guanyada i va pretendre renunciar als drets d'autor de les seves primeres obres.

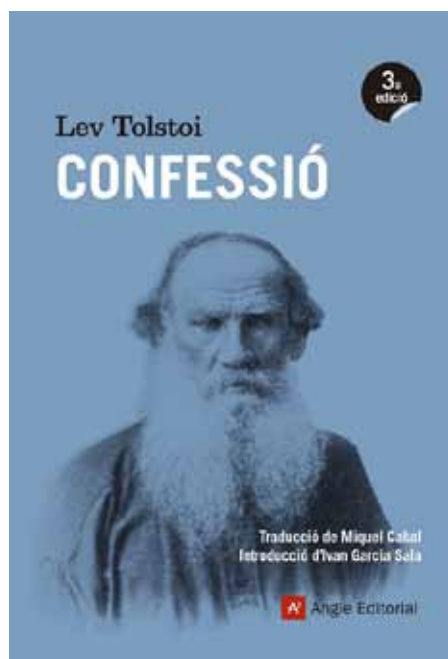
La conversió dels darrers anys

Després de llegir *El món com a voluntat i representació*, de Schopenhauer, Tolstoi es va anar convertint a la moralitat ascètica que defensa el llibre. En el capítol sisè del seu llibre *Confessió* (1882, traducció al català de Miquel Cabal a Angle Editorial, 2013) Tolstoi cita el darrer paràgraf de l'obra del filòsof alemany en el qual s'explica que el no-res que resulta de la negació absoluta d'un mateix és només un no-res relatiu del qual no cal tenir

por. Tolstoi va quedar impressionat per la descripció de la renúncia ascètica cristiana, budista i hindú com a camí cap a la santedat.

Aquestes creences cristianes de Tolstoi també es basaven en el Sermó de la muntanya i, en concret, en la recomanació de parar l'altra galta, on veia una justificació del pacifisme, la no-violència i la no resistència. Tolstoi creia que ser cristià el convertia en pacifista i que davant de la força militar que emprava el govern rus ser un pacifista el convertia en un anarquista. Arran d'aquest pensament sovint se sentia aïllat i sofria ocasionalment depressions tan fortes que el van portar, per tal d'evitar el suïcidi, a amagar les armes de foc i a deixar la pràctica de la caça.

Tolstoi va exercir una forta influència en el desenvolupament del pensament anarquista cristià i en la filosofia pacifista posterior. De fet, Vladímir Txertkov, amic íntim i confident de Tolstoi, va constituir

el grup dels *tolstoïans* per difondre l'ensenyament religiós de l'autor. En escrits dels seus darrers vint anys de vida, Tolstoi reitera la crítica anarquista a l'Estat i recomana llibres de Kropotkin i Proudhon als seus lectors. Malgrat els recels que Tolstoi tenia respecte de la violència anarquista, es va arriscar a fer circular els llibres prohibits dels pensadors anarquistes russos, i fins i tot va corregir les proves de *Paraules d'un rebel* de Kropotkin, que publicaria d'amagat a Sant Petersburg el 1906.

Tolstoi va morir el 1910, al balneari d'Àstàpovo, dies després d'abandonar la família i les riqueses i emprendre una vida d'asceta errant, tal com havia volgut fer durant molt de temps. L'edat avançada, 82 anys, i l'estat de salut delicat van convertir en fatal la pneumònia que va contreure en ple hivern. El dia del seu funeral la policia va tractar de limitar l'accés al seu enterrament, però els camperols van sortir al carrer a milers. Els descendents de Tolstoi van acabar marxant de Rússia i es van instal·lar en diversos països (Suècia, Alemanya, Estats Units, Regne Unit o França).

Una obra reconeguda

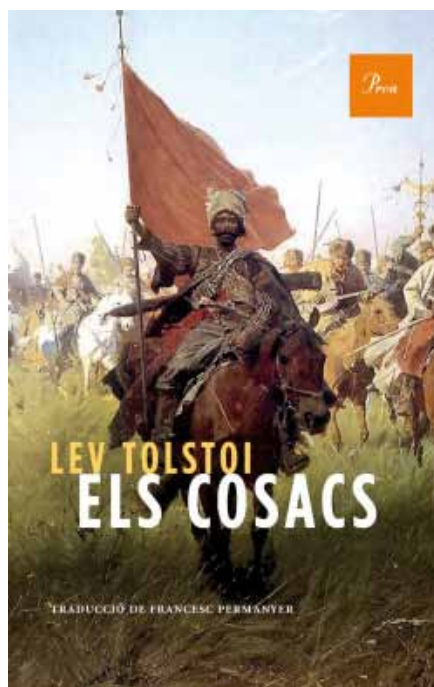
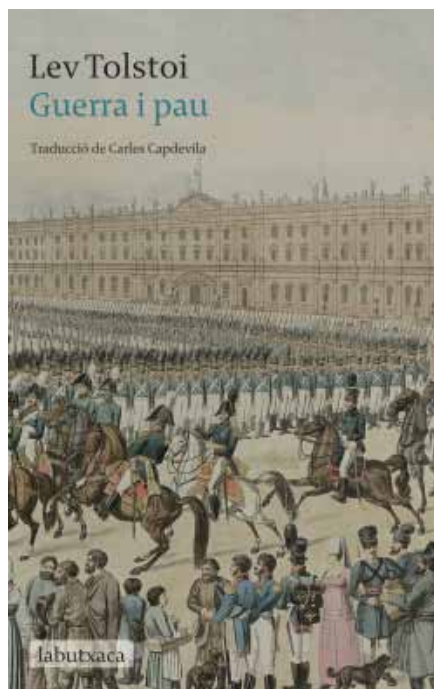
Tolstoi va tenir un gran reconeixement en vida. *Guerra i pau* (1865-1869, traducció catalana de Carles Capdevila —a través del francès—, 1928 / Edicions 62, 1983) i *Anna Karènia* (1875-1877, traducció catalana d'Andreu Nin, Proa, 1933/ Edicions 62, 2000) van obtenir una gran fama. Dostoïevski el considerava el més gran novel·lista viu. Gustave Flaubert s'exclamava: «Quin artista i quin psicòleg!». Anton Txékhov, que solia visitar Tolstoi a la casa de camp, va escriure: «Quan la literatura posseeix un Tolstoi, resulta fàcil i plaent ser escriptor; fins i tot quan saps que tu mateix no has aconseguit res i continues sense aconseguir res, no és tan terrible com podria ser, perquè Tolstoi ho aconsegueix per tothom.

El que ell fa serveix per justificar totes les esperances i aspiracions invertides en la literatura».

Autors i crítics posteriors van continuar lloant el seu art: Virginia Woolf va arribar a declarar-lo «el més gran novel·lista» i James Joyce observava: «No és mai avorrit, estúpid, cansat, pedant ni teatral!». Thomas Mann va escriure sobre la seva mestria sense pal·liatius: «Rara vegada l'art ha treballat de manera tan semblant a la natura». Aquests sentiments semblen compartits, si més no en part, per molts altres escriptors, com per exemple Marcel Proust, William Faulkner o Vladímir Nabókov. Aquest últim elogiava sense parar *Anna Karènia* i *La mort d'Ivan Ilitx*, però posava en qüestió la reputació de *Guerra i pau* o criticava amb duresa *Resurrecció* i *La sonata a Kreutzer*.

Les novel·les autobiogràfiques de Tolstoi, *Infantesa*, *Adolescència* i *Juventut* (1852-1856, traducció d'Andreu Nin, Proa, 1974), les primeres que va publicar, parlen del fill d'un ric propietari rural i de la lenta presa de consciència de les diferències entre ell i els pagesos. Malgrat que més endavant va renegar d'aquests llibres per sentimentals, contenen una bona part de la seva vida i mantenen una certa vigència, si es considera que giren entorn d'un motiu d'interès universal, com és el fet de créixer i convertir-se en adult. Hi ha d'altres episodis biogràfics que tenen també un efecte en l'obra i en l'evolució del pensament de Tolstoi. Per exemple, l'experiència de combat a la Guerra de Crimea —Tolstoi va arribar a ser subnint d'artilleria— va impulsar el seu pacifisme i li va proveir material per a un retrat realista dels horrors de la guerra en obres posteriors.

En l'obra de ficció Tolstoi reproduïx de manera realista la societat russa en què va viure. A *Els cosacs* (1863, traducció catalana de Francesc Payarols, Proa, 1933 i de Francesc Permanyer, Proa, 2015), per exemple, descriu la vida del poble cosac servint-se de

la història d'un aristòcrata rus enamorat d'una jove cosaca. *Anna Karènina* parla de les històries paral·leles d'una dona adúltera atrapada per les convencions i falsedats de la societat i d'un terratinent filòsof (força semblant a Tolstoi), que treballa amb els seus pagesos i mira de reformar-ne les vides. Altres personatges semblants a l'autor són Pierre Bezúkhov i el Príncep Andrei de *Guerra i pau*; Levin d'*Anna Karènina* i, en certa manera, el Príncep Nekhliúdob de *Resurrecció* (traducció de Rossend Llates i Alfons Maseras, Proa, 1928).

Se sol considerar *Guerra i pau* com una de les millors novel·les de tots els temps, d'una força i una unitat impressionants. Inclou 580 personatges, molts d'ells històrics, i altres de ficció. Entre els escenaris hi ha el quarter general de Napoleó, la cort d'Alexandre I de Rússia i els camps de batalla d'Austerlitz i Borodinó. La idea original del llibre era investigar les causes de la revolta fallida del desembre de 1825, en què alguns militars van intentar implantar reformes liberals. Tolstoi no considerava *Guerra i pau* com una novel·la sinó com «èpica en prosa». En canvi Tolstoi veia en *Anna Karènina* la seva primera novel·la de veritat, i de fet ha estat considerada per la crítica com una de les millors novel·les realistes del segle XIX. Malgrat totes les lloances que va rebre com a autor d'aquests dos pilars de la civilització russa, *Anna Karènina* i *Guerra i pau*, Tolstoi en va renegar al final de la seva vida per no considerar-les autèntiques.

El primer traductor de Tolstoi al català va ser el també novel·lista Narcís Oller, que va traduir, a partir d'edicions franceses, el llibre de relats *Un llibre trist* (1897), *La mort en vida* (1910) i *Els fruits de la ciència* (1913). A part de les versions ja esmentades de Carles Capdevila i d'Andreu Nin, Joan Puig i Ferreter va traduir *El domini de les tenebres* (L'Avenç, 1912). En la difusió de l'obra tolstoiana, doncs, i

com es pot veure per les referències que hem donat, tingué un paper molt important l'editorial Proa i la seva col·lecció de novel·la "A tot vent".

La mort d'Ivan Ilitx

La mort d'Ivan Ilitx és una de les últimes novel·les de Lev Tolstoi, juntament amb *Sonata a Keutzer* (1889, traducció de Victòria Izquierdo i Àngels Margarit, labutxaca, 2004) —un al·legat sobre l'ideal d'abstinència sexual i un tractat exhaustiu en primera persona sobre el sentiment de la gelosia; *Resurrecció* (1889) —una crítica de la injustícia de les lleis

humanes i la hipocresia de l'església institucionalitzada— i *Kahadjí-Murat* (publicada pòstumament l'any 1912).

L'autor la va publicar l'any 1886, quan la seva obra es va anar concentrant en temes cristians. La primera traducció al català és la que va ver Francesc Payarols al volum *La mort d'Ivan Ilitx; Amo i criat; Tres morts*. (Proa, 1930), reeditada a finals de la dècada dels vuitanta per Eliseu Climent (3 i 4 Edicions, 1989) i disponible en facsímil a l'Editorial Barcino, acompanyada d'una anàlisi de la traducció a càrrec d'Ivan Garcia. Actualment podem trobar a les llibreries aquesta novel·la compartint títol amb l'edició esmentada de la *Sonata a Keutzer* i també, de manera independent, amb traducció d'Anna Estopà, a l'editorial Quaderns Crema (2002).

La mort d'Ivan Ilitx sorgeix, doncs, en gran part, de l'angoixa intel·lectual i de la lluita espiritual que va dur l'autor a la conversió al cristianisme. En el centre de la història hi ha l'examen sobre la natura de la vida i la mort, i de com pot l'home arribar a acceptar la seva inevitabilitat. Tolstoi narra la història d'un home corrent, un petit buròcrata que ha aspirat sempre a dur una vida confortable i sense problemes en el marc del govern de l'imperi tsarista. Una malaltia sobtada, però, serà el punt de partida d'un autoexamen sense

misericòrdia en què el dolor físic s'encreuarà amb el dolor moral d'adonar-se que la pròpia existència ha estat, en el fons, un miratge de felicitat. Davant de la realitat de la mort propera, Ivan Ilitx es qüestiona el sentit que ha tingut fins aleshores la seva vida i arrossega el lector cap a una profunda reflexió sobre el sentit de la naturalesa humana.

El llibre s'inicia amb la mort, a quaranta-cinc anys, del protagonista, membre del Tribunal d'Apel·lació. Una circumstància que és rebuda amb una gran fredor pels seus companys del Palau de Justícia, molt més preocupats per les especulacions que comencen a córrer sobre les conseqüències que aquest fet pot provocar: "A banda de les consideracions que aquesta mort va suscitar en cadascun d'ells sobre els trasllats i els possibles canvis de càrrec que se'n podien derivar, el fet mateix de la mort d'un conegut pròxim va desvetllar en tots els qui se n'havien assabentat, com passa sempre, un sentiment d'alegria perquè el mort era ell, i no pas un mateix" (edició de Quaderns Crema, p. 7).

A partir d'aquest moment, doncs, Tolstoi anirà presentant davant del lector la història d'Ivan Ilitx i la seva progressiva acomodació a una carrera administrativa que l'absorbeix cada cop més i a una vida conjugal infeliç però suportable, elements que es podrien qualificar de convencionals i envoltats d'un cert èxit social: "A l'Escola Judicial ja era tal com més tard havia de ser tota la seva vida: un home competent, un bonàs alegre i obert, però un recte complidor d'allò que considerava el seu deure; i el que ell considerava el seu deure

era tot allò considerat com a tal per la gent més ben situada" (p. 21). L'arribada de la malaltia, fruit d'un accident domèstic, començarà, però, a enverinar la vida del protagonista: "Marit i muller van començar a barallar-se cada cop més, aviat va desaparèixer la facilitat i l'ambient agradable, i amb prou feines solament es mantenia la correcció. Va tornar a haver-hi raons sovint. Van tornar a restar solament uns illots, i pocs, en què marit i muller poguessin coincidir sense esclatar" (p. 45).

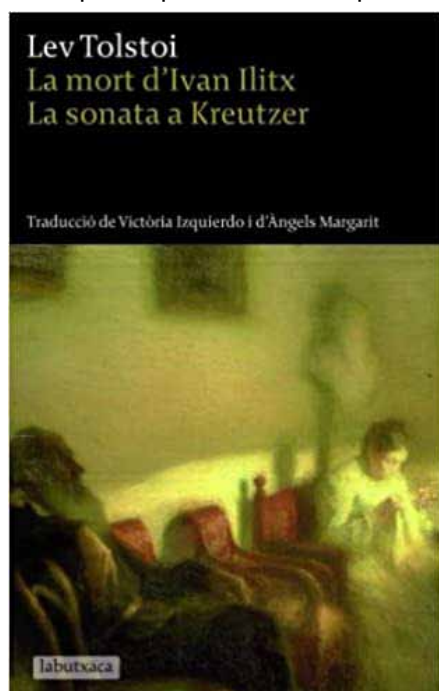
Les consultes als metges no són gens concloents, i Ivan Ilitx entra en un procés en què, com hem dit, el dolor físic —que cada cop és més agut i insuportable— s'anirà combinant de forma progressiva amb un sentiment moral de culpabilitat per haver dut una vida sense un sentit profund que la il·luminés. La compassió i la hipocresia que la malaltia genera en els seus familiars exaspera un protagonista que, conscient de la seva mort —l'única

veritat", com ell mateix afirmarà—, no troba cap consol més enllà de la humanitat en el tracte que li dispensa Gueràssim, un dels seus criats: "El principal turment d'Ivan Ilitx era la mentida, aquella mentida per algun motiu admesa per tothom, que ell només estava malalt i que no s'estava morint, que l'únic que havia de fer era estar tranquil i seguir un tractament, i que aleshores la cosa canviaria com de la nit al dia" (p. 73). L'acceptació de la mort, i la demanda d'amor i tendresa en aquesta fase final de la vida, exemplifiquen els valors que van guiar els darrers anys de Lev Tolstoi i que són els que porten Ivan Ilitx a veure de manera crítica la seva pròpia vida: "I aquella ocupació vana, i aquells maldecaps

pels diners, i així un any, i dos, i deu, i vint, sempre igual, i com més anys passaven més va era" (p. 91).

En la perspectiva cristiana en què l'autor es va situar, doncs, al final dels seus anys, la mort del protagonista, un cop acceptada, sembla que no pot ser sinó aquella

"major naixença" de què parlava Joan Maragall: "[Ivan Ilitx] va cercar la por que abans solia tenir de la mort, però no la va trobar. ¿On era? ¿Quina mort? No n'hi havia cap, de por, perquè de mort tampoc no n'hi havia. En comptes de mort hi havia llum" (p. 104-105). De totes formes, Enric Iborra, en el seu comentari

"Una introducció a *La mort d'Ivan Ilitx* de Tolstoi" (Bloc de literatura universal a internet "La serp blanca") planteja una possible interpretació alternativa a aquesta de religiosa que ja va fer en el seu moment Vladimir Nabókov: "Segons Lionel Trilling, amb la seua representació de la mort Tolstoi estava tractant de guanyar-nos no a una vida religiosa, sinó a una plena acceptació de la vida d'aquest món. Ivan Ilitx sent remordiment no pels pecats que ha comès, sinó pels plaers que ha perdut, perquè ha viscut sense viure, d'una manera ordinària, grisa, monòtona, sense ser conscient del privilegi que significa ser viu: per això la seua vida ha estat tan horrible. *La mort d'Ivan Ilitx*, per tant, arribaria a una conclusió pagana: una reivindicació del *carpe diem*". Això és el que tenen les obres que han resistit el pas del temps, que cada època i cada lector en pot fer la seva particular interpretació.

Està a la venda a :
Amazon.es

DOTZE

Escriptures Heterodoxes

© del text Jordi Salat Orteu. 2021

© de la publicació: Editorial 4+8, 2021

© de l'edició, coberta i maquetació,
Manel Aljama (de Servei Marqueting Digital), 2021

Printed by KDP, 2021

1a. edició, setembre 2021

ISBN: 9798477741359